Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 37
PEDAGOGIKA

O'QITUVCHILARNI MULOQOT KO'NIKMALARIGA O'RGATISHNING METODIK ASOSLARI

Maxpuza Xolmuxamedovna Ro'zimatova[a,*], Feruza Xolmuxamedovna Mamajonova[b]

[a] *Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi*
[b] *Yozyovon tumani 30-maktab informatika fani o'qituvchisi*
✉ mahfuzarozimatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tarkibiy qismi hisoblangan muloqot ko'nikmalarini (kommunikativ kompetensiyani) tizimli rivojlantirishning metodik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Maqolada pedagogik muloqotning funksiyalari, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi psixologik to'siqlar, muloqot uslublari va ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, o'qituvchilar malakasini oshirish tizimida va metodik seminarlarda muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda amaliy mashqlar majmuasi taklif etilgan.

Kalit so'zlar

pedagogik muloqot, kommunikativ kompetensiya, metodik asoslar, interaktiv interaksiya, empatiya, verbal va noverbal muloqot, "Men-konsepsiyasi", pedagogik nizo, refleksiv ko'nikmalar.

DOI: 10.5281/zenodo.21743416

Kirish

Global o'zgarishlar va raqamli texnologiyalar asrida ta'lim tizimi o'zining an'anaviy "axborot uzatuvchi"lik funksiyasidan voz kechib, "yo'naltiruvchi va hamkorlik qiluvchi" (fasilitatsiya) modeliga o'tmoqda. Bugungi kun o'qituvchisi nafaqat o'z fanining chuqur bilimdoni, balki auditoriyaning psixologik iqlimini boshqara oladigan, har bir o'quvchi bilan individual muloqot ko'prigini o'rnata oladigan mohir muloqotchi bo'lishi shart.Pedagogik muloqot — bu ta'lim jarayoni ishtirokchilari (o'qituvchi-o'quvchi-valiy) o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlovchi, darsning samaradorligini belgilovchi boshqaruv qurolidir. Biroq, amaliyotda ko'plab yosh o'qituvchilar va hatto tajribali pedagoglar ham muloqot jarayonida psixologik to'siqlarga, o'quvchilar bilan o'zaro tushunmovchiliklarga va kasbiy zo'riqishlarga (burnout) duch kelishmoqda. Bu esa o'qituvchilarni muloqot ko'nikmalariga o'rgatishning metodik tizimini tubdan takomillashtirish zaruratini tug'diradi.

Pedagogik muloqotning ilmiy-nazariy asoslari va funksiyalari

Ilmiy pedagogikada muloqot ko'nikmalari murakkab tizimli tuzilma sifatida o'rganiladi. Mashhur psixolog va pedagoglarning tadqiqotlariga ko'ra, pedagogik muloqot dars jarayonida quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi:

1. Axborot uzatish (Kommunikativ) funksiyasi: Bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchiga tushunarli, aniq va akademik nutq qoidalariga mos ravishda yetkazish.

2. Boshqaruv (Interaktiv) funksiyasi: O'quvchilarning darsdagi xulq-atvorini, faolligini va guruh ichidagi munosabatlarini muloqot vositasida tartibga solish.

3. Hissiy-psixologik (Affektiv) funksiyasi: Sinfda xavfsiz, o'zaro ishonchga asoslangan muhit yaratish, o'quvchilarning darsga bo'lgan ichki motivatsiyasini uyg'otish.

4. Idrok etish (Pertseptiv) funksiyasi: O'qituvchining o'quvchini, uning hissiy holatini va darsni o'zlashtirish layoqatini "o'qiy olish" qobiliyati.

Metodik jihatdan o‘qituvchilarni muloqotga o‘rgatishda faqatgina so‘zlash san’atiga (verbal) emas, balki noverbal muloqot (imo-ishoralar, mimika, nigoh, tana tili va ovoz toni) qonuniyatlariga ham alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi axborotning atigi 7% ini so‘zlar orqali, 38% ini ovoz ohangi va 55% ini o‘qituvchining tana tili (mimika, pozitsiya) orqali qabul qiladi.

O‘qituvchi muloqot uslublarining tahlili.O‘qituvchilarni metodik tayyorlash jarayonida ularning muloqot uslublarini to‘g‘ri shakllantirish markaziy o‘rinni egallaydi. Pedagogikada muloqot uslublari asosan uchta turga bo‘linadi:

Avtoritar uslub: O‘qituvchi barcha qarorlarni o‘zi qabul qiladi, o‘quvchining fikri inobatga olinmaydi, muloqot buyruq va talab ohangida olib boriladi. Bu uslub o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni bo‘g‘adi va muloqot qo‘rquvini uyg‘otadi.

Liberal (Vaziyatga qarab ish tutuvchi) uslub: O‘qituvchi dars boshqaruvini o‘quvchilar ixtiyoriga topshirib qo‘yadi, muloqotda tizimlilik yetishmaydi. Bu esa intizomning buzilishiga va ta’lim sifati pasayishiga olib keladi.

Demokratik uslub (Eng maqbul metodik model): O‘qituvchi va o‘quvchi teng huquqli hamkor sifatida harakat qiladi. O‘qituvchi o‘quvchining shaxsini hurmat qiladi, dialogga keng o‘rin beradi. Metodik asoslar o‘qituvchilarni aynan mana shu uslubga yo‘naltirishni maqsad qiladi.

O‘qituvchilarni muloqot ko‘nikmalariga o‘rgatish metodikasi va bosqichlari

O‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Metodik jihatdan ushbu tizim 4 ta asosiy bosqichdan tashkil topadi:

1. Diagnostik bosqich ⟶ 2. Nazariy-Kognitiv⟶ 3. Amaliy-Trening ⟶ 4. Refleksiv-Tahlil

1-bosqich: Diagnostika va o‘z-o‘zini anglash

Ushbu bosqichda o‘qituvchilarning amaldagi muloqot darajasi, nutqiy kamchiliklari va psixologik to‘siqlari (masalan, auditoriyadan qo‘rqish, tajovuzkorlikka moyillik, empatiyaning pastligi) testlar va sotsiometrik so‘rovnomalar orqali aniqlanadi.

2-bosqich:Nazariy-kognitiv tayyorgarlik.O‘qituvchilarga muloqot psixologiyasi, nutq texnikasi, konfliktologiya (nizolarni boshqarish) va nutq madaniyati bo‘yicha fundamental bilimlar beriladi.

3-bosqich: Amaliy-interaktiv mashg‘ulotlar (Treninglar)

Bu bosqich muloqot ko‘nikmalarini amalda shakllantiruvchi eng asosiy qismdir. Bu yerda quyidagi innovatsion metodika qo‘llaniladi:

”Video-trening” metodi: O‘qituvchining dars o‘tish jarayoni kameraga muhrlanadi. Keyin metodist va psixolog ishtirokida ushbu video tahlil qilinadi. O‘qituvchi o‘zining noverbal xatolarini (ortiqcha harakatlar, qovog‘ini solish, noto‘g‘ri intonatsiya) vizual tarzda ko‘rib, xulosa chiqaradi.

”Pedagogik situatsiyalar” metodikasi: Ishtirokchilarga real maktab hayotidan olingan qiyin keyslar taqdim etiladi. Masalan: *”O‘quvchi qasddan darsni buzmoqda va sizga qo‘pol munosabatda bo‘lyapti. Qanday javob berasiz?”* O‘qituvchi bu vaziyatdan ”Men-iboralar” va emotsional intellekt yordamida chiqib ketish strategiyasini namoyish etishi kerak.

”Sokratcha muloqot” texnikasi**:** O‘qituvchilarga tayyor javoblarni aytish emas, balki to‘g‘ri savollar berish orqali o‘quvchini fikrlashga majbur qilish va dialogni jonlantirish san’ati o‘rgatiladi.

4-bosqich: Refleksiv tahlil.O‘qituvchi o‘z muloqot uslubini muntazam ravishda tahlil qilib, tuzatishlar kiritib boradi. Bu bosqichda hamkasblarning darslarni o‘zaro kuzatishi (Peer observation) muhim metodik vosita hisoblanadi.

Muloqot samaradorligini oshirish bo‘yicha metodik tavsiyalar

O‘qituvchining muloqot madaniyatini yuksaltirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni o‘quv-metodik jarayonga tatbiq etish lozim:

1. ”Faol tinglash” (Active listening) qoidasini qo‘llash: O‘quvchi javob berayotganda uning ko‘ziga qarash, bosh irg‘ab tasdiqlash va ”Sizning fikringizcha...”, ”Demak, shunday demoqchisiz...” kabi qo‘llab-quvvatlovchi iboralardan foydalanish.

2.Psixologik to‘siqlarni bartaraf etish: Dars boshida ”Muzqaymoq eritish” (Ice-breakers) mashqlaridan foydalanib, auditoriya bilan iliq munosabat o‘rnatish.

3. Nutqning variativligi: O‘qituvchi nutq tonini vaziyatga qarab o‘zgartirishi lozim. Monoton (bir xil tempdagi) ovoz o‘quvchini tez charchatadi va diqqatni tarqatadi.

4. Pedagogik takt va taktika**:** Hech qachon o‘quvchining shaxsini butun sinf oldida tanqid qilmaslik. Xatolar va kamchiliklar o‘quvchining shaxsiga emas, balki uning bajargan ishiga qaratilishi kerak.

Xulosa

O‘qituvchilarni muloqot ko‘nikmalariga o‘rgatishning metodik asoslarini takomillashtirish — zamonaviy ta’lim barqarorligining garovidir. Muloqot ko‘nikmalari shakllangan o‘qituvchi sinfda faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchining ichki potensialini ochuvchi yo‘l ko‘rsatuvchiga aylanadi.

Shu sababli, oliy pedagogik ta’lim muassasalarida va malaka oshirish institutlarida ”Pedagogik muloqot va nutq madaniyati”, ”Pedagogik konfliktologiya” kabi amaliy fanlar va treninglar soatlarini ko‘paytirish, ularni zamonaviy keyslar hamda video-texnologiyalar bilan boyitish bugungi kun ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. To‘rayeva, M. (2022). *Pedagogik muloqot madaniyati va uning o‘ziga xos xususiyatlari*. Toshkent: ”Fan va texnologiya”.

2. Yo‘ldoshev, J., & Usmonov, S. (2024). *Zamonaviy o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi va kommunikativ mahorati*. Toshkent: ”O‘qituvchi” nashriyoti.

3. Azizxo‘jayeva, N. N. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti.

4. Rogers, C. (1995). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy* (Pedagogik fasilitatsiya va muloqot bo‘limlari).